

A (4,5,4,5) mozaikhoz tartozó kristálynövekedési hányados

Németh László

NymE EMK Matematikai Intézet

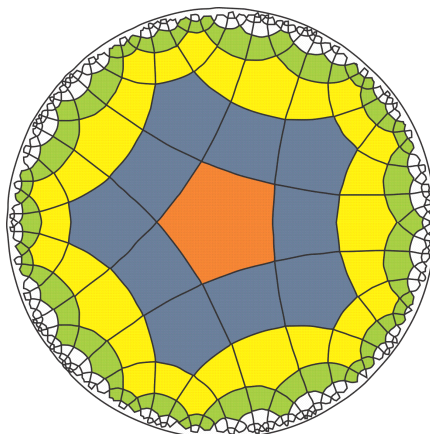
ABSZTRAKT. Ebben a cikkben egy hiperbolikus félig szabályos mozaik, a (4,5,4,5) mozaik kristálynövekedési hányadosát határozzuk meg, amely egy cella köré létrehozott, egymás utáni övezetek elemszámai hányadosainak határértéke.

1. Bevezetés

Tekintsünk egy mozaikot. A mozaik egy tetszőleges elemét (vagy egy pontját) tekintsük 0. övezetnek. Az 1. övezet tartalmazza azokat a mozaikelemeket, melyeknek van közös pontja a 0. övezettel. Ezen övezetek köré hozzunk létre további övezeteket a következő rekurzív módon. Az $(i + 1)$. övezet álljon azokból a mozaikelemekből, melyeknek van legalább egy közös csúcspontjuk az i . övezettel, de nincs egyetlen közös pontjuk sem az $(i - 1)$. övezettel $(i > 1)$. Jelentse r_i az i . övezetben levő mozaikelemek (vagy cellák) számát, ekkor a $\lim_{i \rightarrow \infty} (r_{i+1}/r_i)$ határértéket, Vermes I. javaslatára, a mozaikhoz tartozó kristálynövekedési hányadosnak nevezzük. A hiperbolikus szabályos mozaikok esetében nem csak a síkban ([1], [2], [6]), hanem több dimenziós terekben is kiszámolták már e határérték ([3], [4], [5], [7]). A továbbiakban egy félig szabályos esetre, a hiperbolikus síkbeli (4,5,4,5) mozaikra vizsgáljuk meg a kristálynövekedési hányadost.

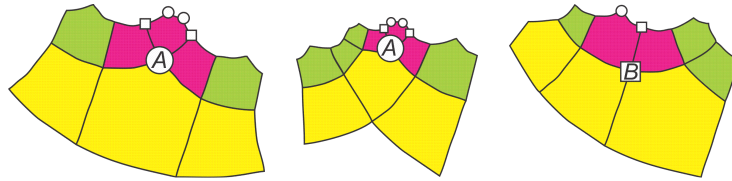
2. A 0. övezet egy szabályos ötszög

Tekintsük a (4,5,4,5) félig szabályos hiperbolikus mozaikot. A mozaik minden csúcspontjában kettő szabályos négyszög és kettő szabályos ötszög váltakozva érintkezik. Legyen a 0. övezet a mozaik egy szabályos ötszöge (1. ábra). Az ábrán az első néhány övezet elemei azonos színekkel (azonos árnyalattal) vannak jelölve.

1. ábra

A 0. övezet ötszögének csúcsait nevezzük A típusú pontoknak. Továbbá az egyes övezeteken lévő minden olyan ötszög pontot A típusúnak hívunk, melyekhez csak egy i . övezetbeli mozaikelem tartozik. A másik három elem a következő övezetben van. Legyen az i . övezeten levő csúcspont B típusú, ha két i . és két $(i + 1)$. övezetbeli elem közös csúcspontja (2. ábra). Jelölje a_i az i . övezetbeli A típusú pontok számát, b_i az i . övezetbeli B típusú pontok számát. Ekkor az 1. ábra alapján $a_0 = 5$, $b_0 = 0$ és $r_0 = 5$, valamint $a_1 = 10$, $b_1 = 10$ és $r_1 = 10$, továbbá $a_2 = 25$, $b_2 = 30$ és $r_2 = 30$.

2. ábra

Tétel. Minden i -re teljesül, hogy $a_{i+1} = 2a_i + \frac{1}{2}b_i$, $b_{i+1} = 2a_i + b_i$ és $r_{i+1} = 2a_i + b_i$.

BIZONYÍTÁS. A fentiek alapján láthatjuk, hogy az állítás $i = 0$ és $i = 1$ esetén teljesül. Most tegyük fel, hogy tetszőleges i -re is igaz a tétel. Az i . övezet külső határán lévő egyes A és B típusú pontokhoz rendeljük hozzá azokat az $(i + 1)$. övezet külső határán levő csúcspontokat, melyek mozaik élek számát tekintve a legközelebb vannak az adott ponthoz. Kör, illetve négyzet jelöli ezeket az új A , illetve B típusú pontokat (2. ábra). A hozzárendelés az A pontok esetén egyértelmű, de egy B ponthoz hozzárendelt új A típusú pont egy másik i . övezetbeli ponttól is két „élhossz” távolságra van. Az ilyen pontok számát, a többszöri beszámolás miatt, csak $\frac{1}{2}$ -es szorzóval vesszük figyelembe az adott B pontnál. Így adódik, hogy az A pontok esetén az új A , illetve B pontok száma is $2 \cdot i$. övezetbeli B pontok esetén pedig 1 és $\frac{1}{2}$.

Hasonlóan minden csúcsponthoz csatlakozik a következő övezetből három vagy kettő mozaik elem. Egy tetszőleges A pont esetén egy mozaik cella (szabályos ötszög) csatlakozik kizárólag a tekintett ponthoz, a másik kettő cella mindegyike egy-egy további i . övezetbeli ponthoz is csatlakozik. Hasonlóan az előzőekhez, a multiplicitás elkerülése végett, csak a számuk felét vesszük figyelembe a tekintett A ponthoz, azaz számuk összesen $1 + 2 \cdot \frac{1}{2} = 2$. Hasonlóan számolva egy tetszőleges B pont esetén $2 \cdot \frac{1}{2} = 1$ új cellát kapunk. A 2. ábrán látható eseteken kívül több eset nincs. ■

Az 0. tételben szereplő a_i és b_i rekurzív sorozatok közötti összefüggést írjuk fel mátrixos formában. Ekkor

$$\begin{pmatrix} a_{i+1} \\ b_{i+1} \end{pmatrix} = \mathbf{M} \begin{pmatrix} a_i \\ b_i \end{pmatrix},$$

ahol

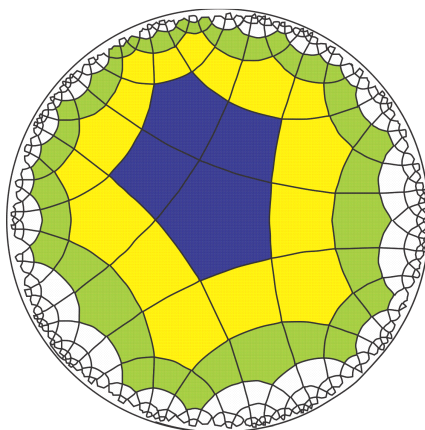
$$\mathbf{M} = \begin{pmatrix} 2 & \frac{1}{2} \\ 2 & 1 \end{pmatrix}.$$

Ismert, hogy a $\lim_{i \rightarrow \infty} \left(\frac{r_{i+1}}{r_i} \right)$ határérték megegyezik az $\mathbf{M}$ mátrix legnagyobb valós sajátértékével [3] [4] [5]. Ezek a sajátértékek a $\frac{3+\sqrt{5}}{2}$ és a $\frac{3-\sqrt{5}}{2}$, ami bizonyítja a következő tételt.

1. Tétel. A (4,5,4,5) hiperbolikus félig szabályos mozaik kristálynövekedési hányadosa $\frac{3+\sqrt{5}}{2} \approx 2,6180$.

2. A 0. övezet egy csúcspont

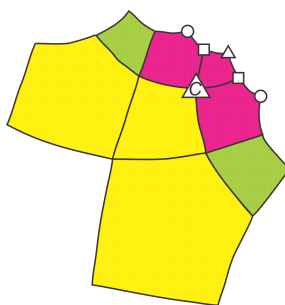
Vizsgáljuk meg a mozaikot arra az esetre, ha a 0. övezetnek egy csúcspontot tekintünk (3. ábra). Ekkor definiálnunk kell egy C típusú pontot is. Legyen egy i . övezet külső határán lévő csúcspont C típusú, ha csak egy i . övezetbeli négyszögnek csúcspontja. Ekkor a 3. ábra alapján $a_0 = 0$, $b_0 = 0$, $c_0 = 0$ és $r_0 = 0$, valamint $a_1 = 4$, $b_1 = 4$, $c_1 = 2$ és $r_1 = 4$, továbbá $a_2 = 12$, $b_2 = 16$, $c_2 = 2$ és $r_2 = 16$.

3. ábra

3. Tétel. Minden $i \geq 1$ -re teljesül, hogy $a_{i+1} = 2a_i + \frac{1}{2}b_i + c_i$, $b_{i+1} = 2a_i + b_i + 2c_i$, $c_{i+1} = c_i$ és $r_{i+1} = 2a_i + b_i + 2c_i$.

BIZONYÍTÁS. A tétel bizonyítása teljesen hasonló az 0. tétel bizonyításához. A C ponthoz hozzá rendelt új csúcspontok számát a 4. ábráról le lehet olvasni. Az ábrán a C pontokat háromszöggel jelöljük.

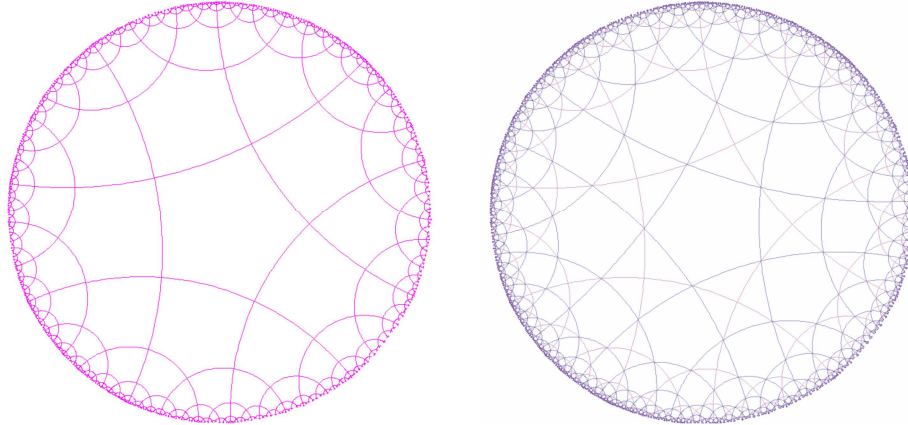

4. ábra

Ebben az esetben kapott $M = \begin{pmatrix} 2 & 1/2 & 1 \\ 2 & 1 & 2 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$ mátrix sajátértékei nyilvánvalóan megegyeznek az előző esethez tartozó rekurzió mátrixának sajátértékeivel, tehát a $\lim_{i \rightarrow \infty} \left(\frac{r_{i+1}}{r_i} \right)$ határérték sem adhat más eredményt.

3. Az {5,4} szabályos és a (4,5,4,5) félig szabályos hiperbolikus mozaikok összehasonlítása

A (4,5,4,5) félig szabályos mozaik az {5,4} szabályos hiperbolikus mozaikból csonkolással származtatható. Ha az {5,4} mozaik minden ötszögét a szomszédos oldalfelező pontok által meghatározott egyenesek mentén levágjuk és a kapcsolódó levágott részeket egyesítjük a négyszögekből és ötszögekből álló mozaikot kapjuk. Ez az 5. ábrán jól látható.

5. ábra

Ha a (4,5,4,5) mozaik minden négyzetét az átlóik mentén felvágjuk háromszögekre és a szomszédos ötszögekkel egyesítjük, akkor az {5,4} mozaikot kapjuk. Felmerülhet a kérdés, hogy mivel a két mozaik egymásból származtatható, a szerkezetük nagyon hasonló, esetleg a kristálynövekedési hányadosuk is megegyezik. Mégis, [1] és [5] alapján az {5,4} mozaik kristálynövekedési hányadosa $2 + \sqrt{3}$, ami nem egyezik meg a fent kiszámolttal.

Irodalomjegyzék

- [1] Horváth, J., Über die regulären Mosaiken der hyperbolischen Ebene, Annales Univ. Sci., Budapest, Sectio Math. 7 (1964), 49-53.
- [2] Kárteszi, F., Eine Bemerkung über das Dreiecksnetz der hyperbolischen Ebene, Publ. Math., Debrecen, 5 (1957), 142-146.
- [3] Németh, L., Combinatorial examination of mosaics with asymptotic pyramids and their reciprocals in 3-dimensional hyperbolic space, Studia Sci. Math., 43 (2), Budapest, (2006), 247-265.
- [4] Németh, L., On the 4-dimensional hyperbolic hypercube mosaic, Publ. Math., Debrecen, Publ. Math. 70/3-4, (2007), 291-305.
- [5] Németh, L., Crystal-growing ration of the hyperbolic honeycombs with bounded cells, (közlésre leadva).
- [6] Vermes, I., Über die Parkettierungsmöglichkeit der hyperbolischen Ebene durch nicht-total asymptotische Vielecke. Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle, 1 (1971), 9-13.
- [7] Zeitler, H., Über eine Parkettierung des dreidimensionalen hyperbolischen Raumes, Annales Univ. Sci., Budapest, Sectio Math. XII (1969), 3-10.